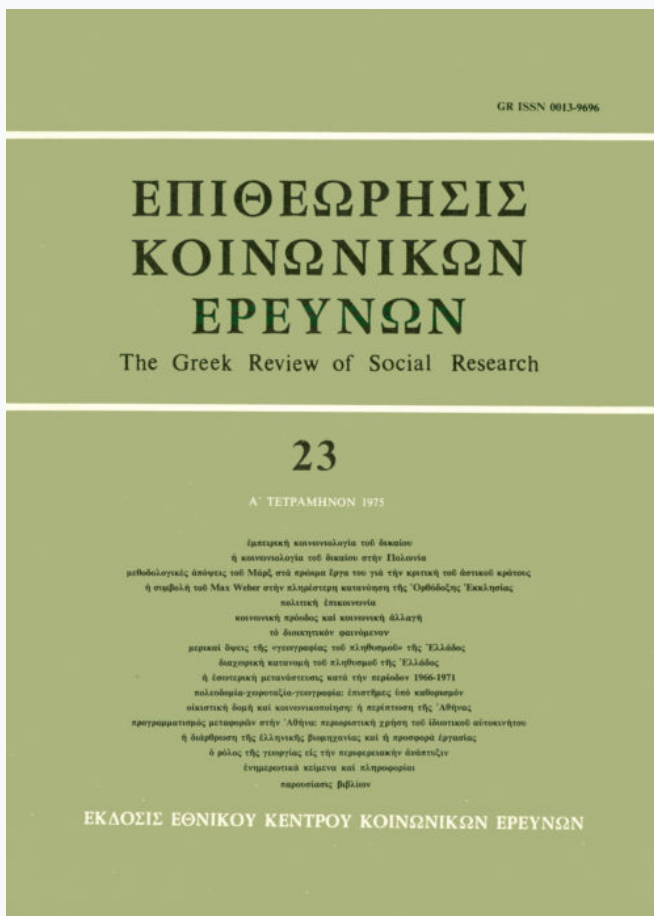

The Greek Review of Social Research

Vol 23 (1975)

23 A'

Οικιστική δομή και κοινωνικοποίηση: Η περίπτωση της Αθήνας

Ευστάθιος Σορώκος

doi: [10.12681/grsr.485](https://doi.org/10.12681/grsr.485)

Copyright © 1975, Ευστάθιος Σορώκος

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Σορώκος Ε. (1975). Οικιστική δομή και κοινωνικοποίηση: Η περίπτωση της Αθήνας. *The Greek Review of Social Research*, 23, 142–149. <https://doi.org/10.12681/grsr.485>

οίκιστική δομή καί κοινωνικοποίηση

Ἡ περίπτωση τῆς Ἀθήνας

τοῦ

E. Σορῶκου

*Δρος Κοινωνικῆς Γεωγραφίας
Πανεπιστημίου Παρισίων*

*Ἐπιμελητοῦ Ἑρευνῶν Ἀνθρωπογεωγραφίας
τοῦ ΕΚΚΕ*

I

Ἡ οίκιστική δομὴ τῆς πόλης ἐξετάζεται συνήθως σὲ συνάρτηση μὲ ποικίλους παράγοντες, ὅπως π.χ. ἡ ἀξία τῶν οἰκοπέδων, ἡ οἰκονομικὴ ὑποδομὴ καὶ οἱ ἀστικές λειτουργίες (fonctions urbaines). Ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὰ βασικὰ χαρακτηριστικά μιᾶς ὀρισμένης οἰκιστικῆς διάρθρωσης, ἀλλὰ θὰ ἦταν σφάλμα νὰ θεωρηθοῦν εἴτε σάν ἀπλές προϋποθέσεις εἴτε σάν συνέπειες τῆς οἰκιστικῆς αὐτῆς διάρθρωσης, γιατί ἡ τελευταία θὰ πρέπει νὰ ἐξετάζεται κυρίως σάν κοινωνικὸ φαινόμενο ἐνιαῖο, πρᾶγμα ποὺ προσδίδει στὶς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις ὀργανικὴ συνοχή. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν ἡ ἐξέλιξη καὶ μεταβολὴ τοῦ χώρου νὰ μελετῶνται σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω προκειμένου νὰ μπορούμε νὰ καταλήξουμε σὲ γενικότερα συμπεράσματα. Ἡ ἔννοια τῆς ὀλοκληρωσῆς τῶν τμημάτων τοῦ χώρου, σὲ ἐνιαῖο σύνολο (πόλη¹), προϋποθέτει ἀνάλογη ἀντιμετώπιση.

Στὴ γενική του θεώρηση τὸ οἰκιστικὸ φαινόμενο ἐξελίσσεται πρᾶγματι μέσα στὸν χρόνο καὶ τὸν χρόνο σὲ ἀλλεπάλληλες φάσεις ἐντατικοποίησης ἢ χαλάρωσης τῆς οἰκιστικῆς δομῆς καὶ μὲ σχετικὴ κανονικότητα γύρω ἀπὸ ὀρισμένα σημεῖα ἀναφορᾶς. Ἐπιβάλλεται λοιπὸν νὰ μελετηθοῦν:

- α) Ἡ νομοτέλεια τῆς οἰκιστικῆς μεταβολῆς.
- β) Οἱ ποιοτικὲς ἀναδιρθώσεις ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο, ὅταν αὐτὲς ληφθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς γενικότερης νομοτέλειας τοῦ οἰκιστικοῦ φαινομένου.

Θὰ προτιμοῦσαμε πάντως νὰ θέσουμε ἐδῶ τὶς ἀρχὲς μιᾶς ἀνάλογης ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος αὐτοῦ, προκειμένου νὰ ἀναφερθοῦμε πιὸ κάτω στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τῆς Ἀθήνας.

Ἀνάλογες βασικὲς σκέψεις ἀπὸ ὅπου μπορούμε νὰ ξεκινήσουμε εἶναι οἱ ἑξῆς:

1. Ὑπάρχει νομοτέλεια στὴν ἐξέλιξη τοῦ οἰκιστικοῦ φαινομένου ποὺ ἐκδηλώνεται κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε μετὰ ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη διαδικασία στὸν χρόνο καὶ τὸν χρόνο νὰ καταλήξουμε σὲ ἓνα ὀργανικὸ σύνολο ποὺ καλεῖται πόλη.
2. Τὰ ἀντίστοιχα φαινόμενα κοινωνικῆς καὶ ὄλικης διάρθρωσης ἐξελίσσονται σύμφωνα μὲ τὴ γενικότερη τάση διαμόρφωσης τοῦ χώρου σὲ ὀργανικὸ σύνολο. Ὑπάρχει μὲ ἄλλα λόγια μιὰ δυναμικὴ τῆς ἐξέλιξης, δηλαδὴ ἓνα σύνολο προσδιοριστικῶν ἐπιδράσεων πέρα ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς δραστηριότητες.
3. Ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ, ἡ γενικότερη νομοτέλεια ἐμφανίζεται σάν ἡ συνισταμένη τῶν τάσεων ὀμαδικῆς καὶ ἀτομικῆς δράσης μέσα στὸν χρόνο καὶ τὸν χρόνο.

1. Μὲ τὴν ἔννοια τῆς πόλης ἀνέκαθεν συναρτᾶται ὁ πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς χαρακτήρας τοῦ οἰκιστικοῦ φαινομένου. Πρβλ. Ἀριστοτ.: *Πολιτικά*, Πλάτ.: *Πολιτικός*.

Τέλος με τα σημερινά δεδομένα, ή σημαντικότερη εξέλιξη του οικιστικού φαινομένου σε σχέση με το παρελθόν είναι ή πολυάριθμη εγκατάσταση νέων πληθυσμών στα μεγάλα αστικά κέντρα και τα προβλήματα οικονομικής και κοινωνικής προσαρμογής που τα συνοδεύουν. Το παραπάνω νέο στοιχείο μεταβολής μελετάται σε αντιστοιχία με τις προτιμήσεις για εγκατάσταση στο νέο περιβάλλον, την εξέλιξη των τιμών των οικοπέδων, την κοινωνική προσαρμογή και την πολιτική συμπεριφορά. Η σημαντικότερη επιφύλαξη που μπορούμε να διατυπώσουμε, είναι ότι οι παραπάνω περιπτώσεις αναλύονται συνήθως εκλεκτικά και με τάση να αποδοθή μεγάλη σημασία σε καθαρά τεχνικά πλαίσια και πέρα από κοινωνικές αντιστοιχίες. Το αποτέλεσμα είναι οι δυνατές λύσεις των προβλημάτων και οι συνέπειές τους να παίρνον στην πράξη έντελώς άλλη διάσταση κάτω από τα σύγχρονα δεδομένα του οικιστικού περιβάλλοντος και τη διαδικασία ολοκλήρωσής του σε έναίο οργανικό σύνολο. Ο χαρακτήρας λοιπόν του σύγχρονου οικιστικού φαινομένου επιβάλλει να αντιμετωπίζονται σε αντιστοιχία με τη γενικότερη νομοτέλεια τα καθαρά τεχνικά προβλήματα. Αυτό προσδίδει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις κοινωνικές και πολιτικές επιδράσεις. Τέλος, γι' αυτόν ακριβώς τόν λόγο ένεχε ιδιαίτερη σημασία ή μελέτη των προβλημάτων αυτών στα πλαίσια της γενικότερης μεταβολής, όπου το σύγχρονο οικιστικό φαινόμενο καταλήγει σε ένα οργανικό σύνολο, την πόλη.¹

II

Σύμφωνα με όσα είπαμε πιο πάνω ή εγκατάσταση νέων πληθυσμών στα σύγχρονα αστικά κέντρα περνάει από τις έξι σχέσεις σχηματικά φάσεις.

α) Πρώτη εγκατάσταση

Με την πρώτη αυτή φάση έχουν σχέση τα σοβαρότερα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που προκύπτουν από την επέκταση του χώρου, ανεξάρτητα αν έχουν με να κάνουν με ένα ήδη οργανωμένο περιβάλλον ή όχι. Η επίδραση από την εγκατάσταση νέου πληθυσμού είναι άμεση στις τιμές των οικοπέδων, στις κοινωνικές επιλογές, στις δραστηριότητες και φυσικά στις διαδικασίες προσαρμογής στο νέο περιβάλλον. Ειδικά, ή προσαρμογή ακολουθεί μία περίπλοκη διαδικασία και επηρεάζεται αποφασιστικά από τις οικιστικές συνθήκες και την κοινωνική δράση. Συνήθως, οι μετανάστες προσπαθούν να δημιουργήσουν οικιστικές και κοινωνικές συνθήκες ανάλογες προς το περιβάλλον της μικρής οικιστικής μονάδας από όπου προέρχονται. Γι'

αυτό, κοινωνικοί θεσμοί και αξίες, όπως ή οικογένεια, με την οποία συνδέεται ή τάση για ιδιόκτητη οικογενειακή στέγη, οι διαπροσωπικές και συγγενικές σχέσεις, κτλ., παραμένουν άσυνθηχιστα ισχυροί για το αστικό περιβάλλον μιάς μεγαλούπολης, ενώ παράλληλα παρατηρείται εύκολη προσαρμογή στα έξωτερικά και μηχανικά χαρακτηριστικά των νέων συνθηκών διαβίωσης. Έπειδή όμως οι διαστάσεις του νέου οικιστικού συμπλέγματος είναι έντελώς διαφορετικές από εκείνες του μικρού οικισμού προέλευσης των μεταναστών, παρατηρούνται συνήθως στο πρώτο αυτό στάδιο συμπτώματα κοινωνικού προβληματισμού και πολιτικής συμπεριφοράς που είναι αποτέλεσμα των αντιφατικών αυτών τάσεων.

Στην περίπτωση της Αθήνας, ή μαζική εγκατάσταση νέου πληθυσμού καλύπτει την τελευταία περίπου εικοσαετία και συνοδεύεται από μιά συνεχή επέκταση και κοινωνική αναδιάρθρωση του χώρου. Το σημαντικότερο εξ άλλου χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής είναι ή τάση για απόκτηση οικογενειακής ιδιόκτητης κατοικίας από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Έτσι ή επιλογή του τύπου της κατοικίας (π.χ. άπομακρυσμένο οικίσκο με περιβόλια) δηλώνει την τάση μεταφύτευσης της κοινωνικής ζωής της μικρής κοινότητας στο νέο οικιστικό περιβάλλον, ενώ ή κατονομή των διάφορων τύπων κατοικιών εκφράζει καλύτερα από κάθε άλλο χαρακτηριστικό την κοινωνική διαστρωμάτωση σε συνάρτηση με τον χώρο.

β) Προσαρμογή

Κάτω από ανάλογες συνθήκες αρχίζει ή δεύτερη φάση της κοινωνικής προσαρμογής, αφού λείψουν τα φαινόμενα πρώτης εγκατάστασης. Τώρα αρχίζουν να εμφανίζονται τα πρώτα χαρακτηριστικά της οριστικής διαβίωσης του χώρου. Η κατονομή των αστικών λειτουργιών και του πληθυσμού, οι οικονομικές και κοινωνικές αντιθέσεις καθώς και ή κινητικότητα, παύουν να έχουν τον χαρακτήρα τυχαίων γεγονότων και μετατρέπονται σε οργανικά φαινόμενα, που έχουν σχέση με τον κοινωνικό χαρακτήρα του αστικού χώρου.

Έτσι ή κοινωνική συμπεριφορά, άτομικου ή συλλογικού χαρακτήρα, σταδιακά μετατρέπεται, και, στο μέτρο που αυτό συμβαίνει, ολοκληρώνεται ή κοινωνική προσαρμογή του πληθυσμού. Αφού αυτή άρχισε σαν άπλη επαγγελματική άποκατάσταση και σαν προσπάθεια συγκερασμού παλαιών και νέων συνθηκών ζωής, τώρα φαίνεται περισσότερο επηρεασμένη από το νέο οικιστικό περιβάλλον που δημιουργήθηκε, και αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την πολιτικοποίηση των σχέσεων. Σ' αυτό βοηθούν οι κοινωνικές αντιθέσεις που προέκυψαν στην πρώτη φάση διαμόρφωσης του αστικού χώρου.

Οι πολιτικές όμως διαδικασίες αποτελούν ακόμα εδώ την έκφραση δύο αντιφατικών τάσεων, δηλαδή

1. Παίρνοντας την πόλη σαν το κατ' έσοχην οργανικό σύνολο. Πρβλ. Μ. Poète: *Introduction à l'urbanisme*, Ed. Anthropos, Paris, 1972.

βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὸ μαζικὸν χαρακτῆρα τῆς συμβίωσης στὶς σύγχρονες μεγαλοπόλεις, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸ παλιὸ θεσμικὸ πλαίσιο τῆς μικρῆς κοινότητος δὲν ἔχει ἐκλείψει. Ἡ πολιτικὴ λοιπὸν συμπεριφορὰ στὴ δευτέρη αὐτὴ φάση δὲν ἔχει ἀκόμα ταξικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὶς ἐπιδράσεις τῆς δυναμικῆς μεταβολῆς τοῦ χώρου καὶ τῶν μαζικῶν φαινομένων, ποὺ λαμβάνουν χώρα ἐκεῖ, ὁδηγεῖ στὴν ταξικὴ διάρθρωση τοῦ χώρου αὐτοῦ.

Στὴν περίπτωσι τῆς Ἀθήνας, ἡ πολιτικὴ συμπεριφορὰ, κατὰ τὴν δευτέρη αὐτὴ φάση, προσδιορίστηκε ἀρχικὰ ἀπὸ διαπροσωπικὰς σχέσεις, στὰ πλαίσια ἀτομικῶν καὶ οἰκογενειακῶν συμφερόντων, κάτω ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ ἐπίδραση τοῦ παραδοσιακοῦ κοινωνικοῦ πλαισίου ποὺ διαμορφώθηκε στὴν πρώτη φάση, χωρὶς αὐτὸ νὰ ἐξαφανίσαι τὰ κινήματα μαζικῶν χαρακτῆρα, ποὺ ἀποτελέσαν ὄχι μόνον ἔκφραση τοῦ νέου κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ καὶ προϋπόθεση γιὰ τὴν προοδευτικὴν ἀπόκτηση ταξικῆς συνείδησης.

Ὁ τύπος τῆς κατοικίας, ἡ μᾶλλον οἱ δύο ἐπικρατέστεροι τύποι κατοικίας—ἡ μικρὴ μονοκατοικία καὶ ἡ πολυκατοικία—καὶ ἡ κατανομή τους στὸν πόρον, ἐπαίξαν καὶ στὴ φάση αὐτὴν ὄλον προταρχικὸν ρόλον στὴν περίπτωσι τῆς Ἀθήνας, ὄχι μόνον γιὰ τὶς κοινωνικὰς διακρίσεις ποὺ ἐκφράζον ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ἀποτελέσαν τὴν ἐκδήλωσι μίαν ἐντονωτάτης τάσεως γιὰ ἰδιοκτησίαν μὲ βάση τὴν οἰκογένεια. Ἔτσι ἡ διαδικασία κοινωνικοποίησης φαίνεται ἐπιρρασμένη ἀπὸ τὶς οἰκογενειακὰς δραστηριότητες καὶ σχέσεις, πράγμα ποὺ εὐνοεῖ μὴ σχετικὴν κοινωνικὴν ἀπομόνωση καὶ ἔλλειψιν δραστηριότητων σὲ εὐρύτερα κοινωνικὰ πλαίσια.¹

γ) Ταξικὴ κοινότης καὶ πολιτικὴ συμπεριφορὰ

Τελικὰ ὁ συντονισμὸς τῶν ἀντιφατικῶν τάσεων ἐξασφαλίζεται μὲ τὴν ὀργανικὴν διάρθρωση τοῦ ἀστικοῦ χώρου. Ἔτσι ἄλλωστε ὀριστικοποιούνται οἱ τάσεις κοινωνικῆς κατανομῆς τῶν πληθυσμῶν καὶ ἀνακατανομῆς τῶν ἀστικῶν λειτουργιῶν, ποὺ ἀποτελοῦν προϋποθέσεις γιὰ τὴν κοινωνικοποίησιν. Ὅμως, παράλληλα, δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις γιὰ ταξικὴν διάρθρωση τοῦ χώρου κάτω ἀπὸ τὶς ἀντικειμενικὰς συνθήκας τῶν σημερινῶν ἀστικῶν

1. Ἀντιγράφουμι ἐδῶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Η. Lefebvre πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα: «Γιὰ τὶς συνοικίαι ἀπὸ μονοκατοικίας καὶ τὰ προάστια ἐργατικῶν πολυκατοικιῶν, οἱ συννευκτεῖς διαυπῶνον ἐπικρίσεις ποὺ εἶναι πραγματικὰ κατηγορητήρια: Ἡ πατερναλιστικὴ ἰδεολογία δὲν διαχωρίζει τὶς κοινωνίαι σὲ ἄτομα σύμφωνα μὲ τὸ ἀτομικιστικὸν πνεῦμα· τὶς παρουσιάζει περισσύτερον ὡς ἓνα σύνολον μονάδων, ἓνα ἄθροισμα οἰκογενειῶν. Ἡ παραπάνω ἰδεολογία ἀποδεικνύεται τόσο πῶς πολὺ ἐνοχὴ καὶ καταστρεπτικὴ γιὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ὅσο οἱ μ' αὐτὸν τὸν τρόπο συνυφαινομένην ἀνθρώποι ἐχουν λιγότερας κοινὰς παραδόσεις ἀστικῆς ἢ μὴ ἀστικῆς ζωῆς.» Πρβλ. Η. Lefebvre: *Du rural à l'urbain*, Ed. Anthropos, Paris, 1972, σελ. 111.

κέντρων, ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὴν μεγάλην ἔκτασιν ποὺ κατοικιομένην χώρον καὶ τὴν μαζικὴν μορφὴν τῶν πληθυσμικῶν κινήσεων.

Ἡ ταξικὴ διάρθρωση τοῦ χώρου συμβαδίζει ἐξ ἄλλου μὲ τὴν τελικὴν φάσιν τῆς διαδικασίας κοινωνικοποίησης, ὅπου ἡ πολιτικὴ συμπεριφορὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν δύο παραπάνω χαρακτηριστικῶν τοῦ σύγχρονου ἀστικοῦ χώρου μετατρέπεται σταδιακὰ σὲ ταξικὴν δράσιν. Ἡ τελευταία προσδίδει ἀνάλογον κοινωνικὸν χαρακτῆρα στὸ οἰκιστικὸν περιβάλλον. Θὰ ἰδοῦμε στὴ συνέχεια τὶς προϋποθέσεις ποὺ ἔχουν δημιουργηθῆ γιὰ τὴν τελικὴν διαμόρφωσιν τῆς Ἀθήνας.

Σὰν γενικὴν διαπίστωση προκύπτει ἐδῶ ὅτι ἡ διαμόρφωσις τοῦ σύγχρονου οἰκιστικοῦ περιβάλλοντος προχωρεῖ παράλληλα μὲ τὴν κοινωνικοποίησιν, δηλαδὴ τὴν ἐνταξιν τοῦ πληθυσμοῦ σὲ νέα πλαίσια κοινωνικῶν ἀξιών καὶ δραστηριοτήτων. Τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς διάρθρωσεως τοῦ χώρου εἶναι, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπαμε, ἡ σύγχρονον πόλιν μὲ ταξικὸν χαρακτῆρα. Αὐτὸ συμπίπτει μὲ τὸ τελευταῖον στάδιον κοινωνικοποίησης ποὺ εἶναι ἡ ἀπόκτησις ταξικῆς συνείδησεως. Ἡ ταξικὴ συνείδησις εἶναι λοιπὸν τὸ σύνδρομον τῆς οἰκιστικῆς ὀλοκλήρωσεως. Τὸ πρότυπον τῆς σύγχρονου πόλεως ἔχει κατὰ συνέπειαν ταξικὴν δομὴν, καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ στοιχεῖον εἶναι ἡ προϋπόθεσις γιὰ μὴ δυναμικὴν μεταβολὴν τῶν σύγχρονων ἀστικῶν κέντρων.² Ἡ ὑπαρξὴ μίαις δυναμικῆς προϋποθέτει πράγματι μίαν κοινωνικὴν ἱεράρχησιν τῶν τιμμάτων τοῦ ἀστικοῦ χώρου καθὼς καὶ ἐνταξιν τῆς πόλεως στὸ εὐρύτερον γεωγραφικὸν περιβάλλον.

III

Ἡ ἐμπειρία ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἀθήνας μετὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον μᾶς ὁδηγεῖ σὲ ἐνδιαφέρουσας διαπιστώσεις λόγῳ τῆς ἰδιομορφίας τῆς. Ὁ νέος πληθυσμὸς ἀπὸ τὶς ἐπαρχίας ἀκολούθησε μίαν διαδικασίαν αὐθόρμητης ἐγκατάστασεως καὶ προσαρμογῆς. Τὸ ρεῖμα τῶν μεταναστῶν αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀθήναν ἦταν ἐξαιρετικὰ μεγάλο μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἔχουμε σχεδὸν διπλασιασμὸν τοῦ πληθυσμοῦ τὰ τελευταία εἴκοσι χρόνια.³

Ἀπὸ ὅσα προαναφέραμε προκύπτει πὼς ἡ Ἀθήνα ἔχει ξεπεράσει τὶς δύο πρώτες φάσεις ποὺ κατὰ ἓνα μέρος συμπίπτουν ἄλλωστε χρονικὰ, ἀφοῦ ἡ δευτέρη φάσις ἄρχισε ἐνῶ ἡ πρώτη, ποὺ κατέλαβε ὅλη τὴν εἰκοσαετὴν αὐτῆς περίοδον, δὲν εἶχε ἀκόμα τελειώσει. Εἰδικὰ στὴν πρώτη φάσιν τῆς ἀρχικῆς ἐγκατάστασεως παρατηρήθηκε μίαν ὑπερβολικὴν ἐπέκτασιν τοῦ κατοικιομένου χώρου ποὺ ἦταν ἀποτέλεσμα προτίμησεως, ὅπως εἶδαμε, τῶν μεταναστῶν γιὰ ἰδιοκτη-

2. Πρβλ. Ε. Sorocoz: *La morphologie sociale du Pirée à travers son évolution*. Διδακτορικὴ διατριβή, Παρίσι, 1974.

3. Ἀπογραφή 1951: Περιοχὴ πρωτεύουσας (ΤΑΠ) 1.378.586 κάτοικοι. Ἀπογραφή 1971: Περιοχὴ πρωτεύουσας (ΤΑΠ) 2.540.000 κάτοικοι (Στοιχεῖα ἀπογραφῶν ΕΣΥΕ).

τες μονοκατοικίες—κατ' ανάγκην μικρές, συνήθως παράνομα κτισμένες και χωρίς ανέσεις. Η δεύτερη φάση χαρακτηρίζεται από την έντονη ανάπτυξη και την ανοικοδόμηση σε ύψος στον κεντρικό κυρίως δήμο (Αθηναίων).

Με την ανάπτυξη εξ άλλου ο κοινωνικός διαφορισμός των συνοικιών έγινε εξαιρετικά έντονος, αφού στις νέες συνοικίες με τις πολυκατοικίες συγκεντρώνονται ύψηλά και μέσα εισοδήματα και οι περιφέρειες εξακολουθούν να φιλοξενούν κατά προτίμηση πρόσφατους μετανάστες με χαμηλά εργατικά εισοδήματα. Αν λάβουμε υπ' όψη και την αντίστοιχη κατανομή των αστικών λειτουργιών (βιομηχανικές ζώνες, τριτογενείς δραστηριότητες, κτλ.), μπορούμε να πούμε ότι η δεύτερη φάση στην περίπτωση της Αθήνας κατέληξε:

α) Σε έντονη κοινωνική πόλωση με βασικές κοινωνικές διαφορές ανάμεσα στις ανατολικές και δυτικές συνοικίες.¹

β) Στη συγκέντρωση των λειτουργιών με τριτογενή χαρακτήρα (υπηρεσίες, αποφάσεις, κτλ.) στο κέντρο της Αθήνας και τη μετατροπή της πρωτεύουσας σε μονοκεντρική πόλη.

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω δεδομένα και τις διαπιστώσεις μας στις ενότητες I & II, μπορούμε να προδιαγράψουμε μια νέα φάση που φαίνεται να αρχίζει για την Αθήνα και που θα εξελιχθή κάτω από την επίδραση των εξής παραγόντων:

1. Της κοινωνικής κατανομής που υπάρχει στον χώρο.
2. Της συγκέντρωσης δραστηριοτήτων και λειτουργιών.
3. Των επικρατέστερων κοινωνικών δραστηριοτήτων που ξεκινούν με βάση, όπως είδαμε, τις οικογενειακές δομές και την ιδιόκτητη κατοικία.

Οι τρεις παραπάνω παράγοντες αποτελούν τις βασικότερες, από δε, φαίνεται, προϋποθέσεις για τη μεταβολή και την τελική διαμόρφωση του χώρου. Αν οι δυο πρώτοι φαίνεται εξ άλλου να αποτελούν τις κλασικές προϋποθέσεις έντονης ταξικής διάρθρωσης του χώρου, που αρχίζει από τώρα να διαφαίνεται, ο τρίτος παράγοντας είναι όπωσδήποτε άνασταλτικός στο σημείο αυτό. Αλλά σε καμμία περίπτωση οι οικογενειακές δομές δεν υπήρξαν άρκετα

άνθεκτικές στα προχωρημένα στάδια κοινωνικοποίησης, πολύ περισσότερο μάλιστα εδω που σε συνάρτηση με τους τύπους κατοικιών κάνουν αδρότερες τις κοινωνικές διακρίσεις στον χώρο.

Η σημερινή δομή του αστικού πλέγματος χαρακτηρίζεται από έντονους κοινωνικούς διαφορισμούς, από άκρατες ανισότητες και δυσμενείς επιλογές στους τύπους της κατοικίας, από υπερβολική και μη ορθολογική συγκέντρωση των αστικών λειτουργιών, τέλος από γενικότερη δυσμενή διάρθρωση του χώρου. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια ή προσκόλληση σε παραδοσιακές αξίες τείνει να μετατραπή σε δδνηρή εμπειρία στο μέτρο που οι συνθήκες της μικρής κοινότητας κατανοούν ανέφικτες στον χώρο της σημερινής πρωτεύουσας. Οι ταξικές ανακατατάξεις θα είναι στο μέλλον το αποτέλεσμα τέτοιων αντιθετικών τάσεων; Η άμεση συμμετοχή του πολίτη σε διαδικασίες που θα εμπνέονταν από μια κοινωνική πολιτική δεν θάταν άραγε ο καλύτερος τρόπος προσαρμογής του;

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

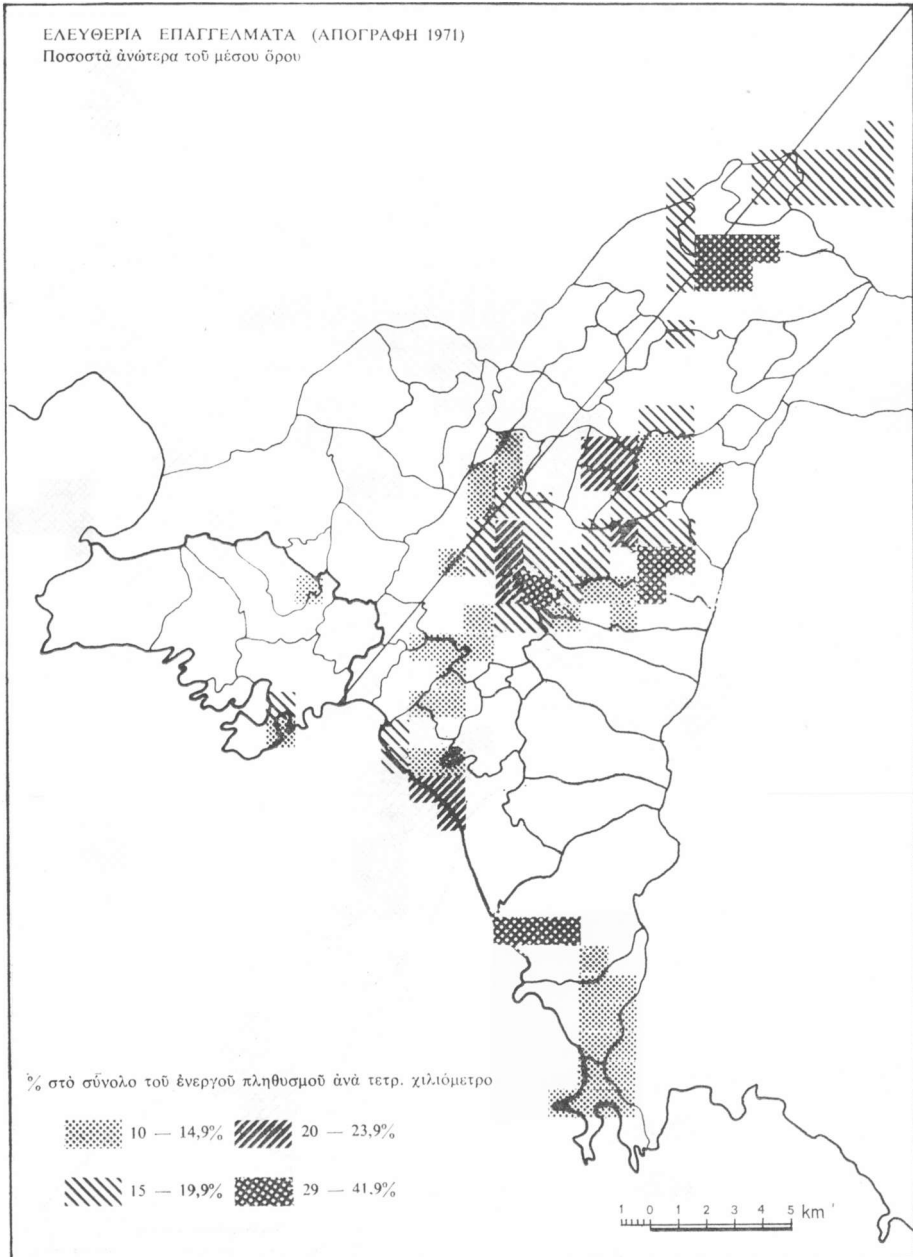
1. Fr. Engels: *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία*.
2. H. Lefebvre: *La pensée marxiste et la ville*, Paris, 1972.
3. H. Lefebvre: *Du rural à l'urbain*, Anthropos, Paris, 1970.
4. H. Lefebvre: *Le droit à la ville*, Anthropos, Paris, 1968.
5. M. Castels: *La question urbaine*, Maspero, Paris, 1972.
6. M. Castels: *Les luttes urbaines*, Paris, 1970.
7. A. Lipietz: *Le tribut foncier urbain*, Maspero, Paris, 1974.
8. M. Halbwachs: *La classe ouvrière et les niveaux de vie*, Paris, έκανέκδ. 1970.
9. P. George: *Précis de géographie urbaine*, PUF, Paris, 1969.
10. P. George: *Sociologie et géographie*, PUF, Paris, 1966.
11. E. W. Burgess: *The Growth of the City*, Chicago University Press.
12. J. F. Besson: *L'intégration urbaine*, Paris, 1970.
13. Danfield and Wilson: *City Politics*, Harvard University Press, 1965.
14. R. Ledrut: *L'espace social de la ville*, Anthropos, Paris, 1968.
15. *Revue Sociologie de travail: Politique urbaine* (ειδική έκδοση 1969, 1970).
- * B. Kayser: *Géographie humaine de la Grèce*, PUF, 1964.
- * G. Burgel: «Δομικά χαρακτηριστικά της Περιοχής Πρωτεύουσας» περιοδικό *Κοινωνιολογική Σκέψη*, τεύχος 2-3, 1966.
- * E. Sorocos: *La morphologie sociale du Pirée à travers son évolution*, Διδάκτ. διατριβή, Sorbonne, 1974.

1. Με γραμμή διαχωρισμού από ΝΑ προς ΒΑ, όπως φαίνεται στους σχετικούς χάρτες I έως III.

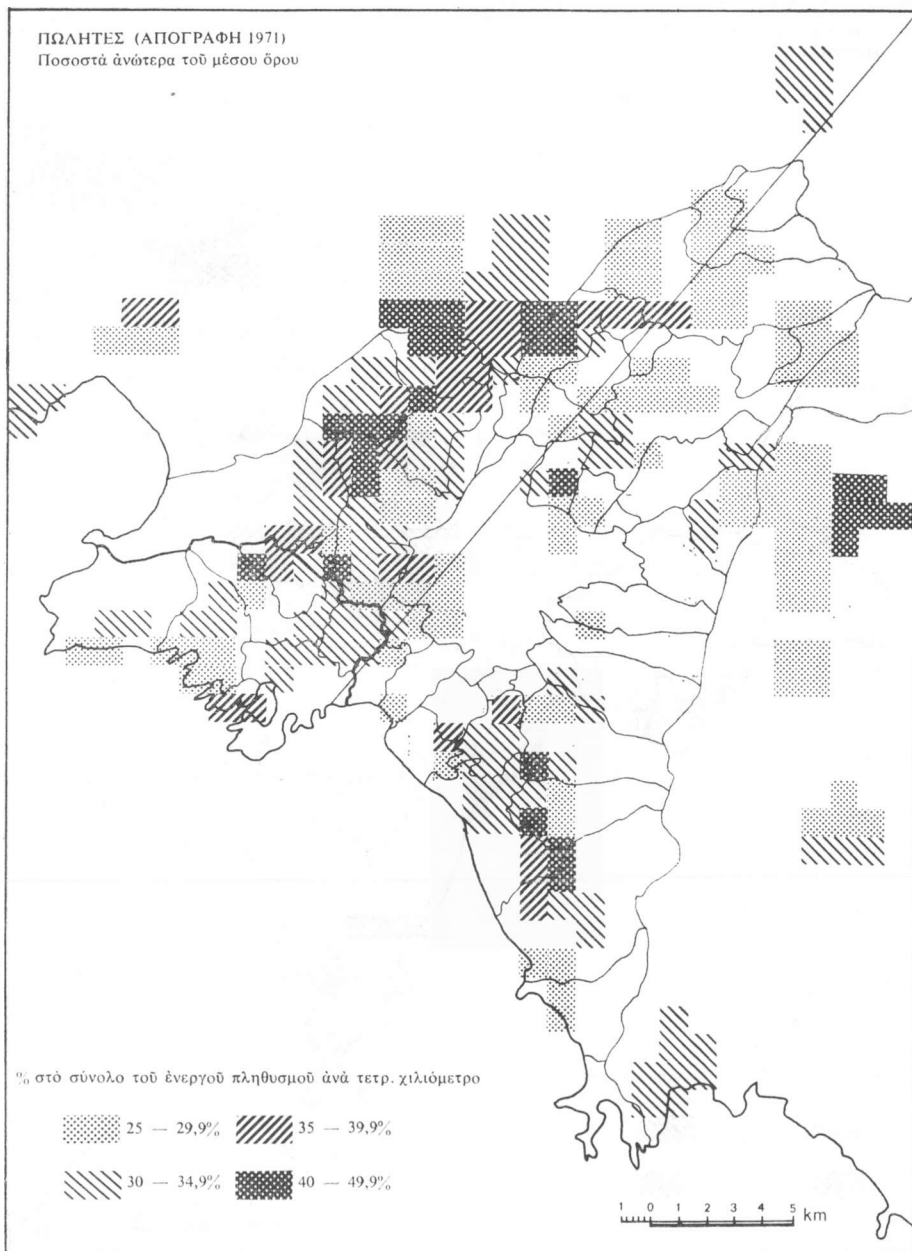
* Βιβλιογραφία σχετική με την Αθήνα.

ΧΑΡΤΗΣ 2

ΧΑΡΤΗΣ 3

ΧΑΡΤΗΣ 4

